

Goran Filipi
Filozofski fakultet u Puli
I. Ronjgova 4, HR-52100 Pula
Goran.Filipi@ffpu.hr

ISTRORUMUNJSKE ETIMOLOGIJE I.: 'SLEZENA'

U članku se raspravlja o etimologiji istrorumunjskog oblika za slezenu tipa *splira* i rumunjskog odgovarajućega termina *splină*. Nakon uvodnoga dijela o istorumunjskim govorima¹ na temelju istrorumunjskih oblika za slezenu pokušava se osporiti etimologijski prijedlog (koji rumunjski izraz vidi kao novogrčku posuđenicu) ponuđen u dva novija izdanja najuglednijih rumunjskih jednojezičnika koji se bave i etimologijom i potvrditi staro etimologijsko rješenje velikoga Meyer-Lübkea.

Za istrorumunjske oblike koje smo sami zabilježili služimo se grafijom koju smo sastavili i prvi put upotrijebili za *Istrorumunjski lingvistički atlas* (IrLA). Riječ je o prilagođenoj hrvatskoj latinici kojoj su dodani grafemi koji izražavaju istrorumunjske posebne glasove:

- ǎ – stražnje muklo *a*
- ɛ – jako otvoreno *e*
- ə – poluglas, čuje se između *v* i *r* u hrvatskoj riječi *vrt* – odgovara rumunjskome *ă*
- č – jako umekšano *č*
- ś – umekšano *š*
- ź – umekšano *ž*
- ʒ – početni glas u tal. *zelo*
- ǰ – glas između hrvatskoga *dž* i *đ*
- ɣ – velarni zvučni frikativ, kao u španjolskom *lago*
- l – hrvatsko *lj*
- ń – hrvatsko *nj*

¹ Uvodni dio nije u srazmjeru s opsegom samoga članka, no kako je riječ o prvom u nizu članaka o istrorumunjskim etimologijama, držimo korisnim na ovom mjestu objaviti ove uvodne napomene (u sljedećim će se člancima umjesto uvoda upućivati ovamo), tim više jer je riječ o najrecentnijim podatcima s terena.

Naglasak bilježimo podcrtavanjem naglašenoga vokala, osim za *ã*, koje je uvijek naglašeno.

Čakavske oblike koje smo sami zabilježili bilježimo istom grafijom.

Oblici iz literature vjerno se prenose prema izvorniku.

1. Nekoliko riječi o istrorumunjskome

Istrorumunji su po svojoj prilici potomci balkanskih Vlaha koje kao Vlahe ili pak Morlake spominju mnogobrojni srednjovjekovni dokumenti iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. (Valja imati na umu da su u povijesnim dokumentima to nazivi i za neke druge etničke skupine – npr. pravoslavno žiteljstvo Dalmatinske zagore – tako da se ne može i ne smije svaki zapis koji govori o Vlasima ili Morlacima odmah povezati s rumunjskim etnikumom.) Prvi se put vlaški stočari u Istri spominju u XII. stoljeću, no današnji su istrorumunjofojni vjerojatno potomci Vlaha koji su koncem XV. i početkom XVI. stoljeća iz unutrašnjosti Dalmacije, s područja oko Dinare i južnog Velebita, dovedeni najprije na otok Krk, a zatim i u Istru, na područja opustošena opetovanim kugama i malarijama – većina tih doseljenika bili su Hrvati. Ima i teorija o autohtonosti istarskih rumunjofojna (Covaz, Maiorescu, Onciul), no te su teze danas uglavnom odbačene. O tomu da su pristigli upravo iz navedenih područja, svjedoči i znatan broj čakavskih elemenata u istrorumunjskim govorima kojih u istarskim autohtonim čakavskim idiomima nema, a koje mnogi autori, pretežito rumunjski, često bez dublje provjere, olako pripisuju posuđenicama iz okolnih slovenskih dijalekata – kao što doduše često čine i s čakavizmima koji postoje u istarskim autohtonim čakavskim govorima a poklapaju se sa slovenskim riječima (npr. *vãrbe* 'vrba', *veruge* 'lanac', *škute* 'skuta' itd. itd.). Još u XIX. stoljeću rumunjofojni su obitavali područje Dubašnice i Poljica na otoku Krku (1819. na tom je govoru svećenik Ivan Feretić zabilježio Očenaš i Zdravomariju, koje je S. Pušcariu objavio 1929.). Danas se na Krku više ne govori rumunjskim idiomom srodnim istrorumunjskome, on se ugasio negdje u prvoj polovici XIX. stoljeća. Ostali su nam samo tragovi u toponimiji (npr. *Vrhure* = *Vrh* + *-ure* 'rumunjski množinski nastavak za imenice srednjega roda', *Sekara* 'raž') i nekoliko apelativa (npr. *puljić* 'ptica' (< krčkorom. **pulju* (potvrđeno za ir.) < lat. **püllius* 'mlado životinje', REW 6826 – u standardnom rum. *pui* znači 'pilić', a za pticu se kaže *pasãre*), *čura*, *čuralo* 'sito'). Što se Istre tiče, istrorumunjski se prostirao šire nego danas. O tomu nam svjedoče brojni toponimi (npr. *Katun*, *Kature*, *Fečori* = mn. od *fečor* 'dijete, dječak, dečko'), prezimena (npr. *Katunarić*, *Licul*, *Faraguna* < rum. *fãrã gunã* = 'bez' + 'pastirska kabanica', *Poropat* = *poro* < rum. *fãrã*, ir. *fãr(a)* 'bez', do hrvatskih usta došlo prije XV. st. dok Slaveni još nisu poznavali fonem /f/ pa se on prenosio ili kao /p/ ili kao /v/, + *pat* 'krevet') i apelativi (npr. *stãrpla* 'ovca koja se još nije ojanjila' = poimeničen rum. pridjev *sterp*, *stearpã* 'neplodan, -dna': usp. rum. *vacã stearpã* 'neplodna krava' (DULR V/196, s.v. *sterp*).

Istrorumunjskim, po broju govornika najmanjim od četiriju povijesnih rumunjskih dijalekata, danas se govori samo u desetak sela i zaselaka u Istri. Osnovna podjela istrorumunjskih govora dijeli ih na sjeverne i južne.

Govornici prve skupine žive u mjestu Žejane (ir. *Žejzn*) koje se nalazi na sjevernoj padini Učke, sjeverozapadno od Rijeke, a govornici druge skupine na sjevernome i zapadnome rubu Čepićkoga polja u nekoliko mjesta općine Kršan. Selo Žejane ima 102 kuće (mnoge u jako lošem stanju, dosta ih je i zaključanih tj. napuštenih) i stotinjak stanovnika, mlađih od 20 godina dvadesetak. Svi oni u najgorem slučaju razumiju istrorumunjski, a velika se većina može bez problema služiti tim idiomom (odlično se njime služi i nekoliko žena koje su se udale iz okolnih neistrorumunjskih krajeva). Valja imati na umu da većina od navedenoga broja žitelja ne živi stalno u Žejanama nego u okolnim mjestima i gradovima (Opatija, Lovran, Matulji...) i u rodno mjesto dolazi uglavnom vikendom – u mjestu je organizirano kulturno-umjetničko društvo, imaju obnovljenu crkvu, ali već dosta dugo nemaju ni jedne jedine gostionice. Bilo kako bilo, Žejanci su kompaktni, trude se njegovati vlastite tradicije i da nema nezadrživa iseljavanja stanovništva, istrorumunjski bi u Žejanama imao lijepu budućnost: prema procjenama A. Kovačeca u Žejanama je još s početka šezdesetih godina bilo između 450 i 500 istrorumunjofona, a prema popisu pučanstva iz 1991. godine tamo je živjelo samo 189 ljudi, što manje-više odgovara i broju govornika.

Na jugu su istrorumunjofoni raštrkani po omanjim selima i sveukupno ih ima još manje nego u Žejanama. Oni nisu kompaktni i nemaju nikakvih kulturnih ili umjetničkih udruga – u Šušnjevići doduše postoji gostionica, koja je uglavnom prazna i sve je češće zatvorena. Prema našoj prosudbi (moglo bi se reći, i brojenjima) danas se u južnim selima istrorumunjskim služi samo devedesetak ljudi – djece gotovo da i nema (prema Kovačecovim procjenama s početka šezdesetih bilo je između 800 i 1000 govornika, a prema popisu pučanstva iz 1991. u mjestima gdje se tada još uvijek govorilo istrorumunjskim ukupan broj stanovnika bio je 338, što, za razliku od Žejana, ne znači i broj govornika, do kojega se, prema našim prosudbama, može doći ako od navedenoga broja oduzmemo nešto više od polovice popisanih. Najviše istrorumunjofona ima u Novoj Vasi (ir. *Ngse*lo ili *Ngse*la), četrdesetak, zatim u Šušnjevići (ir. *Sušnjevice* ili *Sušnjevice*), tridesetak, u Jesenoviku (ir. *Sukodru*), s pripadajućim zaselcima desetak. U ostalim ih se mjestima može doslovce, osim u jednom slučaju, pobrojati na prste jedne ruke. U Letaju troje: jedan muškarac koji je tamo i rođen (on dobro razumije, ali loše govori) i dvije žene, jedna koja je idiom donijela iz rodnih Trkovaca (danas prazan zaselak, koji pripada pod Brdo) i druga, koja ga je naučila u osnovnoj školi u Šušnjevići. U selu Brdo (ir. *Barda* ili *Bardo*) danas živi dvoje ljudi, oboje istrorumunjofoni, u Kostrečanima (ir. *Kostarčan*) od 18 žitelja šestero govori istrorumunjski (ovamo ubrajamo i

jednog čovjeka iz Labina koji je odrastao u Novoj Vasi i tamo u djetinstvu naučio istrorumunjski), u Zankovcima (ir. *Zankovci*) ima šestoro žitelja, pet govornika (jedan se nedavno doselio iz *Dolinščine*, zaselka koji je njegovim odlaskom ostao prazan). Zaselak Miheli ima troje stanovnika koji govore istrorumunjskim (dva muškarca koja su tamo i rođena i jedna žena koja se udala iz Dražine – u Dražini živi još šest ljudi, od kojih je samo jedan istrorumunjofon). U zaselku Draga od četiri stanovnika dvojica se služe istrorumunjskim, a u zaselku Jelavići od troje jedan. Istrorumunjski se do nedavna govorio u još nekoliko zaselaka: Trkovci, Perasi (ir. *Perâsi*), Grobnik (ir. *Grogmnik*) (posljednji govornik, Liberat Pahor, umro je 1998.), Gradinje.

Ukupan broj istrorumunjofona ne prelazi dakle 200. Tom broju valja pridodati i Istrorumunje koji su se odselili u istarska i kvarnerska gradska središta a i one koji su emigrirali u Ameriku, Australiju i zemlje zapadne Europe – prema nekim istraživanjima, prvi naraštaj raseljenih istrorumunjofona dobro čuva rodni idiom. Radi preciznosti, broju govornika valja pridodati i manji broj govornika istrorumunjokoga koji potječu iz obitelji u kojima se govori čakavski i raznih doseljenika (među istrorumunjofone spada i jedan Albanac).

Nazivi *istrorumunjski* i *Istrorumunji* učenog su podrijetla i koriste se u romanistici već više od sto godina. Sami stanovnici sebe ne nazivaju tako. U svojoj *Historia di Trieste* izišloj 1698. talijanski povjesničar Ireneo della Croce pedesetak redaka posvećuje, kako ih sam naziva, Čićima (u izvorniku *Chichi*). On prvi navodi 23 istrorumunjske riječi i sintagme s prijevodom na talijanski ili latinski i veli da ti stanovnici sebe nazivaju *Rumerima*. Ako je navod točan, Istrorumunji su u XVII. stoljeću sebe nazivali imenom *Rumgr* što u potpunosti odgovara etniku *Rumân* (i arumunjskome *Armân*), koji se prema lat. *Romanus* učenim putem preoblikovao u *Român*. Nije jasno kako su u dvjestotinjak godina Istrorumunji mogli izgubiti vlastito ime i kako se to ime nije sačuvalo ni u jednom drugom istarskom idiomu. Prema svim popisima pučanstva nakon II. svjetskoga rata Istrorumunji se izjašnjavaju jednako kao i okolno pučanstvo u Istri. Oni ne osjećaju jedinstvo s rumunjskim nacionalnim korpusom i sebe nazivaju onako kako se i izjašnjavaju u popisima, a užu pripadnost izražavaju prema mjestu u kojem žive: *Žejânci* 'Žejancí', *Susñevci* ili *Sušñevci* 'Šušnjevcí', *Kostarčânci* 'Kostrčancí', *Novošâni* 'Novovašani', čak. *Novošani*', *Brijâni* 'čak. *Brijani*' itd. Osobito u Žejanama, izjašnjavaju se kao Hrvati. Okolno stanovništvo Istrorumunje naziva Vlasima ili Čićima, no oni sami sebe tako ne zovu. Svoj idiom pak Istrorumunji nazivaju pridjevom od mjesta stanovanja: *žejânski*, *susñevski* ili *šušñevski*, *novošânski*, *brijânski* itd. ili sintagmama (*kuvintâ*) *po žejânsku*, (*ganĝj*) *po susñevsku* ili *po šušñevsku*, *po novošânsku*, *po brijânsku* itd. U južnim selima svoj jezik nazivaju i *vlaški* 'vlaški' odnosno *vlaške lîmbe* 'vlaški jezik' ili *po vlašku* 'po vlašku'. U literaturi se navodi da za 'govoriti istrorumunjski' Istrorumunji rabe i sintagme tipa *po naški*, *po našu*, *po naše*. Prema

našim istraživanjima sintagme toga tipa u istrorumunjskome uvijek, barem danas, znače 'čakavski', a pretpostavljamo da je, barem u južnim selima za što imamo podatke, tako bilo i prije jer na isti način sintagmu rabe i Istrorumunji koji su emigrirali u Ameriku prije ili poslije II. svjetskog rata.

U odnosu na druge rumunjske dijalekte istrorumunjski je najbliži dačkorumunjskome, a podosta se od svih dijalekata rumunjskoga jezika razlikuje nadasve zbog različitih adstrata: u istrorumunjskom nema turcizama, osim onih preuzetih iz čakavskih govora (npr. *žep* 'džep'), nema neogrecizama, a nisu poznate ni pojave uvjetovane tzv. balkanskim jezičnim savezom (objekt se ne ponavlja osobnom zamjenicom, funkciju infinitiva nema sintagma *da + prezent* nego se infinitiv, koji je za razliku od standardnog rumunjskog uvijek bez *a*, rabi kao u čakavskom). Višestoljetna prožimanja s čakavskim idiomima uzrokom su sve češćih kalkiranja i hrvatskih slovničnih i leksičkih modela, pa se tako red riječi u istrorumunjskom tijekom stoljeća izjednačio s čakavskim, a razvile su se i dvije nove slovnične kategorije: srednji rod slavenskoga tipa (koji se oblikuje s pomoću morfema *-o*), koji potiskuje srednji rod rumunjskoga tipa (dvorod), i glagolski vid (istrorumunjski je tako postao jedini romanski idiom koji razlikuje svršene, trajne i učestale glagole, a oni se tvore s pomoću čakavskih morfema). Pod utjecajem čakavskoga u svim se mjestima gdje se govori istrorumunjski, osim u Šušnjevići i Novoj Vasi, gubi opozicija određeni vs. neodređeni član za mnoge imenice ž. r. na *-ε* promjenom tog neekonomičnog glasa u *-a*, što izjednačuje oblike za određeni i neodređeni član (npr. *o kâpre* 'jedna koza' – *kâpra* 'koza' → *o kâpra* – *kâpra*). Dakako, ima i elemenata koji su zajednički istrorumunjskomu i drugim rumunjskim dijalektima. Stari se leksik poklapa u svim rumunjskim dijalektima, u istrorumunjskom kao i u svim ostalim rumunjskim dijalektima oblik za dativ jednak je obliku za genitiv, određeni je član postponiran, naglasak nikada ne pada na član i ne mijenja se u izvedenim oblicima ako nema glasovnih promjena. I istrorumunjski poznaje rotacizam intervokalnoga *l* koje prelazi u *r*, no rotacizam *n > r* (npr. *bur* 'dobar' – rum. *bun*, *mîre* 'meni' – rum. *mine*, *pære* 'kruh' – rum. *pâine*) na sinkronijskoj ga razini razlikuje od ostalih rumunjskih dijalekata, dok ga na dijakronijskoj dovodi u svezu s govorima u Maramurešu, pa neki rumunjski lingvisti (Popovici, Caragiu-Marioțeanu) drže da se istrorumunjski formirao sjeverno od Dunava, a za Popovicia istrorumunjski je dačkorumunjski dijalekat prenesen u Istru.

Kako je već rečeno, osnovna je podjela istrorumunjskih govora na sjeverne i južne. Između ovih dviju skupina već dugo ne postoje nikakve veze (a prema konfiguraciji terena sudeći, nije ih bilo ni u doba doseljenja), tako da se razvijaju potpuno neovisno jedna od druge.

Žejanski je konzervativniji od južnih govora: čuva više starih rumunjskih riječi (npr. *kuvintâ* 'govoriti' u Žejanama vs. *ganġ* na jugu, *ancelgeže* 'razumjeti'

vs. *rezumij* ili *kapl, ostę 'rat'* vs. *vojske* ili *gvęre*), dvopadežna sintetična deklinacija sačuvana je puno bolje nego na jugu. Ipak, u južnim su se selima sačuvali imperfekt (*jo lukrąjam 'ja sam običavao raditi'*) i dvorod (npr. *ur hrušt 'hrušt (Melolontha melolontha) – dođ hrušture* u Žejanama vs. *ur hrušt – do hrušture* u južnim selima), pa su po tomu južni govori konzervativniji.

Južna su sela otvorenija inovacijama nego Žejane. Razlika u posuđenom leksiku znatna je zbog različitih tipova govora na žejanskom i čepičkom području (npr. *tisuć 'tisuću'* u Žejanama vs. *milār* na jugu²).

I sami se južni govori međusobno razlikuju, i to na leksičkom (npr. *ąze* u Brdu vs. *ąsteze* u Šušnjevići) i na glasovnom planu (npr. *mulāre* u Šušnjevići vs. *mulāre* u Brdu). Ne tako davno Šušnjevića se, i manji dio Nove Vasi, do nedavna od ostalih mjesta razlikovala po tomu što nije razlikovala glasove *c, z, s* od *č, ž, š* (realizirali su se pretežno piskavi glasovi): danas samo jedan govornik, i to izuzetno rijetko, ostvaruje svoje izričaje rabeći samo piskave foneme i uglavnom realizira opoziciju *s* nešto umekšanim šuštavim glasovima, osim *č* vs. *c*, dakle *č, ž, š* vs. *c, ž, s*, nekolicina te foneme realizira i upravo navedenom opozicijom, dok ostali Šušnjevići danas dosljedno razlikuju šuštave od piskavih fonema.

Danas je u svim mjestima, osim u Šušnjevići i Novoj Vasi gdje se dosljedno čuva, uočljiva tendencija da finalno otvoreno *-e* u imenica ž. r. prelazi u *-a*, što još uvijek omogućuje opoziciju *jd. vs. mn.* i u imenica koje tvore množinu na *-e*, ali, kako je već rečeno, potire opoziciju između članova: *o kąse 'jedna kuća' – do kąse 'dvije kuće'* u Šušnjevići i Novoj Vasi; *o kąsa – do kąse* u ostalim mjestima. U većine starijih imenica, onih koje se bitno razlikuju od istromletačkih i talijanskih oblika, otvoreno *ę* prelazi u obično *e*, no opozicija jednine i množine još je uvijek zadržana jer takve imenice nemaju *mn.* na *-e* (npr. u Žejanama *o mulāre 'jedna žena' – do mulēr 'dvije žene'*). U svim istrorumunjskim govorima jasno je uočljiva i težnja da se oblici za *jd.* i *mn.* imenica *m. r.* izjednače (npr. *ur škąkovac 'jedan skakavac' – dođ škąkovac 'dva skakavca'*), ali u većine se starih imenica čuva manje-više originalni tip množine (npr. *ur pork 'jedan prasac' – dođ porč 'dva prasca'*).

Istrorumunjski se govori još od vremena doseljenja razvijaju izvan ikakvih institucija i to je, uz stoljetnu istrorumunjsko-hrvatsku dvojezičnost, nedostatak izvornoga folkloru te ikakva osjećaja pripadnosti rumunjskom etniku, kao i konstantno smanjivanje broja govornika, uzrokom da se jezična slika istrorumunjskih govora bitnije mijenjala već nakon dva ili tri desetljeća, a kako danas stvari stoje, interval će se mijene sve više i više smanjivati sve dok istrorumunjski potpuno ne nestane iz uporabe. Može se pretpostaviti da će duže trajati u prekomorskim zemljama nego doma.

² Ali: *Tisuć dráč an tře!* 'Tisuću vragova u tebi!' – zabilježeno u Jesenoviku.

2. Nazivi za slezenu

U Žejanama smo zabilježili *šplīra*, pl. *-e*, art. *-a*, u Šušnjevići i Novoj Vasi *splīre*, pl. *-e*, art. *-a*, u Jesenoviku *splīra*, pl. *-e*, art. *-a*. U Brdu, Škabićima Trkovicima, Zankovcima, Mihelima i Kostrčanu u uporabi je hrvatska posuđenica *slezina*, pl. *-e*, art. *-a*, u Letaju umanjena iste riječi *slezzenica*, pl. *-e*, art. *-a*. Hrvatska se posuđenica uz domaći oblik rabi i u Žejanama: *slezena*, pl. *-e*, art. *-a*, dok su Hrvati u Čepiću za slezenu posudili istrorumunjski oblik: *splīra* (podatak nam je posredovao Fabio Stemberga, prof., koji je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Puli).

Od istrorumunjskoga leksičkog repertoara kojim raspolazemo³ samo Kovačec i Maiorescu imaju oblik: Kovačec navodi žejanski *spl'ira* 'slezena' (AK 191), a Maiorescu dva oblika, *splină* i *spliră*⁴.

Naši oblici odgovaraju rum. *splină*. U rumunjskim jednojezičnicima nalazimo:

a. *splină* f. 1. organ limfatic moale și spongios de culoare roșie-violetă, situat în partea superioară stîngă a cavității abdominale, care produce limfocite, anticorpi, depozitează globule roșii etc. (...) Din gr. mod. *splīna*, lat. *splen.*' (DULR V/174).

b. *splină* f. 1. Organ anatomic intern, moale și spongios, de culoare roșie-violetă, situat în partea superioară stîngă a cavității abdominale, care produce limfocite, anticorpi, depozitează sângele etc. (...) Din ngr. **splīna**. (DEX 1011).

Oba rumunjska rječnika kojima raspolazemo riječ drže posuđenicom iz novogrčkoga, što je problematično, jer u istrorumunjskome zapravo nema ni neogrecizama ni turcizama (osim onih koje su Istrorumunji preuzeli preko čakavskih govora) – što je jedan od jezičnih pokazatelja da su se Istrorumunji odvojili od rumunjskoga korpusa prije nego su u rumunjski dijasustav sjeverno od Dunava počele ulaziti riječi iz turskoga i novogrčkoga. Oblik *splīre* prema tomu nije neogrecizam, a zbog toga držimo da nije najekonomičnije tako tumačiti ni rum. *splină*, kako to žele autori DEX-a i DULR-a (prema DULR riječ je u rumunjski ušla preko novogrčkoga, a tamo je pak dospjela iz latinskoga). Meyer-Lübke je svakako u pravu kad rum. *splină* izvodi izravno od lat. *splēn*, *splēne*, 'Miltz' (REW 8164), pa čudi zašto autori navedenih rječnika to nisu uzeli u obzir, tj. koji su ih argumenti uvjerali da valja odbaciti ponuđeno etimologijsko rješenje iz REW-a. Meyer-Lübkeovo tumačenje navodi se i u DER

³ IM, ES, TC, RS-VF1/2, JP.

⁴ Oblik s *-n-* treba svakako odbaciti kao netočan (hiperkorektizam rumunjskoga zapisi-vača), a finalno *-ă* koje se navodi u oba oblika valja uzeti s velikom rezervom – riječi na *-ă* navodi i Popovici koji je pouzdaniji od Maiorescu – jer premda ne možemo bez ostatka dokazati da Istrorumunji nisu tako govorili prije sto i više godina, uvjereni smo da je riječ o "rumunjskom uhu" koje je u toj poziciji naviklo čuti taj fonem. Držimo da se u doba Popovicievih i Maiorescuovih zapisivanja glas [ə] već bio razvio u široko e koje mi bilježimo kao ε.

na str. 783, a pravilnu etimologiju daje i Papahagi uz arumunjski *splină* (< lat. *splen*, *-enis*, DDA 968).

To znači da je oblik za slezenu u rumunjskim dijalektima i standardnome jeziku domaća riječ koja je bila jedinstvena na cijelom rumunjskom prostoru i prije nego su Istrorumunji prešli Dunav. Oblik iste etimologije rabe i Rumunji u Srbiji: *splīna* (podatak nam je posredovao Paun Durlić, prof., direktor Etnografskoga muzeja u Majdanpeku).

Richard John Cunliffe uz *spleen*⁵ daje latinski etimon *splēn* povezujući ga s grč. *splēn* i skr. *plīhan* (CED 304).

Od govora sjeverne Italije u kojima se uobličila ista etimologija spomenimo samo furl. *splēnze* 'milza' (PIR 1097) i mlet. *spienza* 'milza' (BOE 689).

2.1. Naziv za opnu koja obavija slezenu

U Jesenoviku smo zabilježili *lečica*, pl. *-e*, art. *-a* 'fibrozna čahura oko slezene'. Oblik valja dovesti u svezu s hrvatskim i slovenskim terminima tipa *rečica*. Skok ima natuknicu *rěča* (Dubrovnik) 'cijetka, vreća opletena od žuke, u koju se meće tijesto od masline u tisak' koje izjednačava s *rīča* (Neretva, Prvić-luka, Potomje, Ston) 'isto'. To potonje tumači kao »dalmato-romanski leksički ostatak od lat. *rētia*, od *rētis*, sttal. *rezza*, iz terminologije uljarstva.« Navedeno dovodi u svezu s umanjenicom *rěčica* (Buzet, Sovinjsko polje) 'trbušna mrena kod svinje' i istim deminutivom u hrv.-kajk. (Trebarjevo) u značenju 'tanka kožica oko utrobe, jetara, mozga, opnica, prečaga, dijafragma'. Zatim sumnja u upravo navedeno pa piše: »Možda nije od uljarskog termina *rěča* = *riča*, nego je identičan sa slov. *ředčica* 'Netz im tierischen Körper, Zwerchfell, Magenhaut', što je poimeničen pridjev *ředькѣ* s pomoću *-ica*.« (SKOK III/120). Metka Furlan uspoređuje notranjski oblik *rečica* 'mrežasta kožica na želodcu in črevesju' (Vrsno) s navedenim Skokovim oblicima i slovačkim *rie(d)čica* 'mreža' i zaključuje pored ostaloga: »Zaradi slednje oblike (sc. *rie(d)čica*) in sln. *ředčica* 'mrežasta kožica v živalskem telesu, želodčna opna' je mogoče izhajati iz *ředьčica* 'redka, prozorna mrena, mreža', kar je substantivizirano iz adj. **ředька* 'rarus' (BEZ III/164). S natuknice upućuje na *ráča* 'mreža za račji lov' za koje zbog slovačkog *raca*, *racka* 'mreža (za vezenje)', ukrajinskog *račók* 'vrsta vezenja' i zbog poljskoga *racica* 'sito za presejanje peska' pretpostavlja samo paretimološko naslanjanje na *rak*. Dalje veli da bi zbog polaznoga oblika **rat'a* 'mreža' riječ kojom se u članku bavi zbog semantičke motivacije (uz napomenu 'kar je redko') bilo moguće povezati s latinskim *rētia* 'mreža za (ribo-)lov', *rēte*, *-is* 'isto'. (BEZ III/142).

⁵ Manlio Cortelazzo i Carla Marcato pijemontski *splin* drže anglizmom u značenju 'stizza, bile, collera', od engl. *spleen* u značenju 'hipohondrija', u taj talijanski dijalekat dospjelo posredstvom francuskoga kao jezika kulture (DIDE 412).

Bez obzira na oblike u slavenskim jezicima koje navodi Metka Furlan, držimo najekonomičnijim izvođenje istrorumunjskoga termina od lat. *rētia*, REW 7255.3, što je dalo i starotalijanski *rezza* »1. rete di refe a minutissime maglie, per lavori di ricamo; 2. tramaglio« (VDLI 1579).

U Akademijinu rječniku navodi se cijeli niz potvrda za hrvatske oblike tipa *rečica*, a za nas je najzanimljiviji sam kraj članka: »Osim tih potvrda u Nemanica⁶ (1884, 35) *rèčica*, i. qu. *lečica* [podebljanje naše] (omentun), gen. *rèčici*.« (ARJ XIII/809, s. v. rečica 2.).⁷ Sami u čakavskim govorima u Istri i Dalmaciji ne nalazimo potvrde za oblike s početnim *l-* umjesto *r-*.

Oblike s početnim *l-* navodi Meyer-Lübke za talijanske govore: toskanski *lezzora*, *lezzola* i korzikanski *letsina* 'kestenova ljuska' (REW 7255.3). Carla Marcato uz toskanske oblike koje smo mi naveli prema REW daje značenje 'paučina', a navodi još neke oblike istoga tipa koji pripadaju manje-više istom semantičkom polju i tumači ih kao disimilaciju od *rèzzola* 'ragnatela', umanjene starotalijanskoga *rezza* 'mreža' od lat. *rētia* (pl. od *rēte*) (DIDE 251, s.v. *lèzzola*). Uz *rèzzola* stoji »(toscano; versiliese). 'Rete a strascio'.« (DIDE 363).

Ne možemo protumačiti postanje početnoga *l-* u istrorumunjskom. Ipak, gotovo smo sigurni da je riječ o romanizmu koji je kao takav (s početnim *l-*) posuđen iz nekog čakavskog dijalekta u Istri.⁸

Ako to prihvatimo, onda bi i slovenski (pa i slavenski) oblici koje navodi M. Furlan mogli biti romanizmi, oni s *-d-* jednostavno kontaminirani s pridjevom 'rijedak', što je ipak bolje ostaviti na konačnu prosudbu slavistima.

⁶ D. Nemanic, *Čakavisch-kroatische Studien*, Beč, 1883./4./5. Nemanic daje podatke za Istru i Primorje.

⁷ Usp. i *rīčice* 'salo oko svinjskog želuca' (TZ 327).

⁸ Čini nam se neekonomičnijim istrorumunjski termin o kojem razglabamo protumačiti kao izvorni dovodeći ga u svezu s rum. *rețea* koji potječe od lat. *rētella* 'mreža', REW 7255a, a koji uz osnovno značenje 'mreža' ima i značenje blisko našem: »unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor, asemănător cu un fagure, cu rol de depozitare și de fărâmițare a furajelor« (DEX 922) – u tom bismo slučaju promjenu *r- > l-* trebali objasniti unutar istrorumunjskoga, recimo kontaminacijom s *leća*.

Kratice

- art. – oblik s određenim članom
- bug. – bugarski
- čak. – čakavski
- engl. – engleski
- furl. – furlanski
- grč. – grčki
- ir. – istrorumunjski
- jd. – jednina
- krčkorum. – krčkorumunjski
- mlet. – mletački
- mn. – množina
- m. r. – muški rod
- ngr. – novogrčki
- pl. – množina
- rum. – rumunjski
- skr. – sanskrt
- ž. r. – ženski rod

Korištena literatura (s kraticama navođenih djela)

- AK = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, ZUM, Pula, 1998.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I– XXIII, Zagreb, 1880.–1976.
- BEZ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–III (A–S), Ljubljana, 1977.–1995.
- BOE = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Mletci, 1856.
- M. Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, Bukurešt, 1975.
- CED = Richard John Cunliffe, *Blackie's Compact Etymological Dictionary*, London & Glasgow, (bez naznake godine)
- DDa = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, Bukurešt, 1963.
- DER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife, Madrid, 1966.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Bukurešt, 1998.
- DIDE = Manlio Cortelazzo, Carla Marcato, *I dialetti italiani: dizionario etimologico*, UTET, Torino, 1998.
- DULR = *Dicționar universal al limbii române (I–V)*, Mydo Center, 1995.–1996.
- ES = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavi de sud*, Bukurešt, 1998.

- Filipi, G., Istarska ornitonimija: ptičja imena v istroromunskih govorih, in *Annales*, nr. 6/95, Kopar, 1995., str. 77–88.
- Filipi, G., Entomonimi nell'istrorumeno moderno, in *Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna*, Udine, 2000., str. 207–232.
- IM = Ioan Maiorescu, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Trst, 1996.
– prijevod drugoga izdanja *Itinerar în Istria și vocabular istrian-român*, Bukurešt, 1900.
- IrLA = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas*, ZUM, Pula, 2002.
- JP = Josif Popovici, *Dialectele române din Istria – partea a 2a (texte și glosar)*, Halle a. d. S., 1909.
- Kovačec, A., *Descrierea istroromânei actuale*, Bukurešt, 1971.
- Maiorescu, I., *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, Bukurešt, 1900.
- OXG = *The Pocket Oxford Greek Dictionary*, Oxford University Press, 1995.
- PIR = Giulio Andrea Pirona, Ercole Carletti, Giov. Batt. Corgnali, *Il nuovo Pirona. Vocabolario Friulano*, Udine, 1996.
- Popovici, J., *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria, Partea a 1^A: Texte și glosar*, Halle a. d. S., 1909.
- Popovici, J., *Dialecte române (Rumänische Dialekte) IX. Dialectele române din Istria, Partea a 2^A: Referințele sociale, gramatică*, Halle a. d. S., 1914.
- Pușcariu, S., *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol II: *Întroducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, Bukurešt, 1926.
- Pușcariu, S., *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol III: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar*, Bukurešt, 1929.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1972.
- RS = Richard Sârbu, *Texte istroromâne și glosar*, Temišvar, 1992.
- RS–VF = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân*, Temišvar, 1998.
- SKOK = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb, 1971.–1974.
- TC = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bukurešt, 1959
- TZ = Mate Balota, *Tijesna zemlja*, Amforapress, Pula, 2002.
- VDLI = *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, 1988.
- ZUM = Znanstvena udruga Mediteran.

Etimologie istrorumene I: 'milza'

Riassunto

Il presente saggio offre nella parte introduttiva una panoramica della situazione linguistica istrorumena. Nella parte conclusiva si discute invece l'etimologia delle forme istrorumene che esprimono il concetto di 'milza' del tipo *splira* e della forma rumena rispettiva *splină*. Le forme istrorumene dovrebbero dimostrare sbagliata la proposta etimologica riportata dai due dizionari moderni della lingua rumena (che trattano anche l'etimologia) dove il rum. *splină* viene interpretato come un prestito neogreco, e convalidare la tesi di Meyer-Lübke a questo proposito.

Ključne riječi: istrorumunjski, etimologija, slezena

Key words: Istro-Rumanian, etymology, spleen